

Anne Koski. 2005. *Niinkö on jos siltä näyttää? Kuva ja mielikuva Suomen valtaresursseina kansainvälisessä politiikassa*. Helsinki, Tutkijaliitto. 406 s.

EU-jäsenyys on kiistatta yksi Suomen lähihistorian avaintapahtumista. Jäsenyyden voimaantumisen on kulunut runsaat kymmenen vuotta, ja aihe on yhä herkkä pala monille jäsenyystaistossa mukana olleille. Jokainen tutkija on siten vaarassa astua liukumiinaan lähtiessään penkomaan Suomen integraatioprosessin käännteitä. Maan EU-jäsenyyteen johtanut kehitys on esimerkki poliittisesta tapahtumasarjasta, joka on henkilöitynyt kouralliseen poliittikkoja ja asiantuntijoita.

Jäsenyyttä edelsi monivuotinen poliittinen prosessi, jota on tutkimuksessa ehditty tarkastella monista näkökulmista. On tutkittu esimerkiksi sitä, miksi Pohjoismailla oli erilainen suhtautuminen integraatioon, miten pitkäaikaiset poliittiset traditiot vaikuttivat integraation mieltämiseen Suomessa, millaisia poliittismaantieteellisiä teemoja jäsenyyskampailuun liittyi ja miten jäsenyydestä keskusteltiin painetussa sanassa.

Vaikka Suomen EU-jäsenyyden perusolottuvuudet ovat monessa suhteessa hyvin selvillä, merkittäviä tutkimuskohteita on jäljellä. On toivottavaa, että aikaisempien tutkimusten luoman perustan rohkaisemina syntyy metodologisesti hienostuneita töitä, jotka syventävät tulkintoja EU-jäsenyyskampailusta, kyseenalaistavat ja oikovat aikaisempia tulkintoja ja tutkivat jäsenyyden vaikutuksia poliittiseen toimintaan niin Suomessa kuin laajemmin Euroopassa.

Anne Kosken tuore väitöskirja on ehdokas näiden tutkimusten joukkoon. Se pyrkii tuomaan lisän Suomen EU-jäsenyysprosessin kulujen selvittelyyn. Monien oppinäytteiden tapaan Kosken teos sisältää laajan viitekehysosuuden, jonka tulisi luoda perusta empiiriselle tutkimukselle. Koski ei kuitenkaan onnistu kehittämään jäntevää tutkimusasetelmaa. Hän ei luo työn alkuun tutkimuksellista jännitettä, pohdi aineistonsa luonnetta saati esitä selkeitä tutkimusksymyksiä. Koski tyytyi ainoastaan toteamaan, että hän tutkii YLE:n ja FST:n televisio uutisten kautta ”valtioiden välistä viestintää” eli sitä, ”miten Suomi mielikuvia luomalla ja tietynlaista mainetta hankkimalla on yrittänyt sopeutua kansainvälisen järjestelmän muutoksiin” (s. 13).

Edellä mainituista lähtökohdista Koski tuo tarkasteluun Suomen EU-jäsenyysprosessin. Koski seuraa Habermasin tulkintaa siitä, että vapaa porvarillinen järkipäiseen asiakusteluun liittyvä julkisuus on degeneroitunut ja antanut tilaa näytöksille poliittisessa julkisuudessa. Tämän näytösjulkisuuden olemusta Koski päättää lähteä tarkastelemaan. Hän kysyy, ”mihin näytöksillä tällä hetkellä pyritään” (s. 139). Kosken yksi pääväittämistä on, että televisio uutisten politiikkaa käsittelevät uutiset toistavat EU-prosessin aikana kuninkaalliseen näyttäytymiseen kytkennässä olevia kuva-aiheita ja asetelmia.

Jäsenyysprosessin tutkimisen lisäksi Koski esittää tekevää näkyväksi ”kansainvälisestä poliitiikasta tason, joka selvittää, miksi julkisten näyttösten järjestäminen on niin tärkeä osa valtioiden välistä toimintaa” (s. 12). Kysymykset

ovat kovin erilaisia ja -tasoisia. Ensin mainittu koskee Suomen valtion poliittisen johdon jonkinlaista mielikuvamarkkinointia ja jälkimmäinen kansainvälisen politiikan tieteenalan teoriaa. Selventämättä jää, missä ja miten empiirinen ja teoreettinen kohtaavat toisensa.

Tekijä pyrkii avaamaan Suomen EU-jäsenyysprosessin mediaolottuvuutta kansainvälisen politiikan näkökulmasta. Lähtökohdista on machiavellilainen ajatus julkisuudessa tehtävästä ”silmän politiikasta”, joka harvojen ”käden politiikan” sijasta suuntautuu monille – tässä tapauksessa suomalaisille.

Kysymyksenasettelu on ajankohtainen ja tutkimukselle relevantti. Tekijällä on kova kunnianhimo luoda teoriaa ja esittää haastavia tulkintoja. Jossain vaiheessa lupaava tutkimusasetelman alku alkaa kuitenkin kehittyä kummalliseen suuntaan. Keskeiseksi muodostuu pyrkimys tutkia sitä, miten poliittiset asiat *näytettiin* julkisuudessa EU-jäsenyysprosessin kuluessa. Kuten tutkimuksen otsikkokin vihjaa, Koski olettaa asioiden näyttämisen ja ”sen miten on” välillä olevan ammottavan kuilun. Teoksen johdanto päättyy pääväittämään: ”Suomen hallitus ei halunnut julkista huomiota tiedossa oleville velvoitteille ja ilmensi siksi yhteisöllisyyttä mieluiten EU:n kanssa järjestetyissä näytöksissä. Maine ja arvovalta olivat yksi Suomen toimintaa ohjaava tekijä EU-jäsenyysprosessissa” (s. 14).

Kosken tutkimus alkaa lupaavasti valtioiden yhteisöllisyyssysteemillä. Työn parasta antia on maineen, arvovallan, kunnian, tunnustuksen, ulkoisen kuvan, imagon ja vastavien käsitteiden etsiskely kansainvälisen politiikan teoriasta. Koski osoittaa, että kyseiset käsitteet löytyvät keskeiseltä paikalta monista tieteenalatradiitioista. Kuitenkin kysyä voi, onko valtiota mielekkästä käsitellä singulaarisena ja intentionaalisenä toimijana tai istuvatko Machiavellin hallitsijan maineen hankkimiseen liittyvät ohjeet suoraan Kosken tutkimusteemaan. Huolimatta tietystä referaatinomaisuudesta lukija saa informaatiota esimerkiksi Hobbesin, Machiavellin, Morgenthauin, Wendtin, Aronin ja kumppaneiden aatoksista. Se millä perustein juuri nämä auktoriteetit on valittu, jää kertomatta.

Kosken tutkimuksen alkuosan pienimuotoinen piikittely ”identiteettitutkijoiden” suuntaan – joihin hän laskee myös tämän arvion kirjoittajan – on paikallaan. Kosken mukaan identiteettitutkijat ovat ikään kuin uudelleenkeksineet asioita, joista realistit ovat keskustelleet pitkään. Tämä on hyvä havainto. Identiteetistä on tullut monessa suhteessa tyhjä käsite, joka yhdessä ”narratiivien”, ”diskurssien” ja ”konstruktioiden” kanssa voidaan liimata oikeastaan mihin tahansa.

Koski esittelee myös nykyään muodissa olevaa pehmeän vallan käsitettä ja liittyy sen arvovaltaan, joka ei perustu valtioiden maailmassa ainoastaan materiaalsiin valtaresursseihin vaan enemmänkin imaginaarisiin seikkoihin. Hän esittää, että kunnian, maineen ja arvovallan käsitteet liittyvät eräänlaiseen viiteryhmäpolitiikkaan. Viiteryhmiä muodostamisella Koski tarkoittaa sitä, että valtiot muodostavat yhteisöjä, joissa vallitsevat omat säännöt, normit ja arvot.

Kosken tarkoitettavalla viiteryhmillä on eräänlaiset statusjohtajat, ja tekijän päätelmän mukaan erityisesti pienet val-

tiot pyrkivät viiteryhmiin liittymällä lisäämään painoarvoansa kansainvälisessä järjestelmässä. Koski väittää alusta alkaen, että Suomen EU-jäsenyys oli nimenomaisesti arvovalan kasvattamiseen tähdännyt projekti. Ongelma on, että hän esittää valmiiksi monet väitteensä sen sijaan, että päätyisi näihin tutkimuksen kautta.

Koski esittää, että viiteryhmän sisällä ja sinne pääsemiseksi imitoidaan, suostutellaan ja hankitaan tunnustusta. Näin viiteryhmäpolitiikalla osoitetaan paitsi yhteenkuuluvuutta, myös erottaudutaan muista ryhmistä. Kosken väittämä on, että itsenäisen Suomen ulkopoliittikan historia on ollut viiteryhmän hakemista reunavaltiopolitiikasta aina nykyaikaan asti. Tätä hypoteesia hän sanoo ”testaavansa” Suomen ulkopoliittikan historialla.

Viiteryhmät ovat eräänlaisia valtioiden muodostamia jengejä. Näiden jengien tavat ja erilaiset kunnioituksen ja penseyden osoitukset juontuvat satojen vuosien päähän. Ne sisältävät erilaisia näytösluonteisia käytäntöjä kädenpuristukseen, hymyineen ja vastaanottoineen. Koski tekeekin katsuksen ulkopoliittisen näyttämisen perinteeseen. Hän aloittaa keskialalta lähtöisin olevasta kuninkaan sisäänkäyntirituaalista ja päättyy aina nykyisiin diplomaattisiin proseduureihin saakka.

Yksin viiteryhmäpolitiikasta saisi aikaan varmasti kokonaisen kirjasarjan. Käsitteistä maine, kunnia, arvovalta ja kuvapolitiikka laadituilla tutkimuksilla voisi täyttää yhden kirjaston. Nämä ainekset eivät kuitenkaan riitä Koskelle, joka ahmii lisää teoreettista ainesta kuin niittokone kuivaa heinää. Hän tekee kertauksen integraatioteorioihin, käsittelee kognitiivista ulkopoliittikan tutkimusta, kertoo kognitiivisen viimeisimpiä havaintoja, esittelee elokuvateoriaa ja pohtii televisioituvaa poliittisena dokumenttina. Lukija jää odottamaan enää kvanttifysiikan lyhyttä oppimäärää.

Työn teoreettis-metodinen ote tiivistyy Charles S. Peircen merkkiteoriaan, jota tekijä esittelee laajahkosti. Erityisesti Koski haluaa soveltaa Peircen tekemää merkkiolotuuksien erittelyä ikoneiksi, indekseiksi ja symboleiksi. Metodologisina tukina esitellään enemmän tai vähemmän seikkaperäisesti myös Foucault, Skinner, Searle ja Austin. Ollaan sivulla 159, kun tutkimusapparaatti ja tutkimusaineisto on esitelty. Tutkimuskysymyksen kaltaisia heittoja ja irrallisia ”väittämiä” esitetään pitkin matkaa, mutta lukijalle ei missään vaiheessa selviä, mitkä ovat ne tutkimuskysymykset, joita tutkija todella aikoo empiirisessä vaiheessa selvittää.

Kosken empiiriseksi analyysiksi kutsuma osa on kaksisataa sivua pitkä. Teoksen aineisto koostuu kuudestakymmenestä kahdesta YLE:n ja FST:n televisioituisesta eli toimittajien ja kuvaajien laatimista uutisista, joissa käsitellään pääosin Suomen EU-jäsenyysneuvottelujen etenemistä. Uutiset jakaantuvat viiteenkymmeneenläään Kosken muista kirjoituksista valitsemaan jäsenyysprosessin avainkohtaan. Koski jakaa aineiston käsitellyn EU:n yhteistä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa käsitteleviin uutisiin, maatalousuutisiin ja viiteryhmäuutisiin. Näistä uutisista hän sitten ryhtyy hakemaan ja analysoimaan ”näytöksiä”. Koski ei ole juuri vauvautunut pohtimaan, millaisiin tutkimuskysymyksiin hänen

aineistollaan voi lähteä vastausta hakemaan. YLE:n uutisten tutkiminen ”valtioiden välisenä viestintänä” on ongelmallista siksikin, että valtiollisen televisiokanavamme uutisia taitavat katsoa pääsääntöisesti suomalaiset.

Työn empiirisen osan asetelma on jotakuinkin seuraava. Suomi esiintyy intentionaalisenä toimijana, joka personoituu aina yksittäiseen poliittikkoon taikka virkamieheen. EU-jäsenyysprosessin neuvottelujen aikana vallassa ollut poliittinen eliitti (”Suomi”) kävi eräänlaista kahden tason peliä. EU:lle oli osoitettava halua ja lojaliteettia sitoutua kaikkienensa Maastrichtin sopimukseen ja muihin ryhmän yhteisövelvoitteisiin. ”Suomi” siis halusi päästä viiteryhmään ja lisätä arvovaltaansa. Tämän vuoksi ”Suomen” piti käyttäytyä kaikessa kuin hyvän kandidaatin kuuluu, vaikka probleemeja olikin esimerkiksi maatalous- ja puolueettomuuskysymyksistä neuvoteltaessa.

Skeptiselle kotiyteisölle EU-sopimuksesta neuvotteleva eliitti yritti näyttää kovin vakavalta ja ankaralta neuvottelijalta, jolla oli asiat hallussa. Tämän mielikuvan luomisessa se käytti mediaa (YLE:n ja FST:n TV-uutiset) keinona näyttää suomalaisille asiat mahdollisimman hyvässä valossa. Tässä vaiheessa intentionaalisuus esitetään kollektiivisen eliitin ominaisuutena. Kosken mukaan eliitti siis järjesti näytöksiä, joiden avulla se peitti kiusalliset neuvottelut ja asiakysymykset kansalta. Kosken käsitys politiikasta alkaa hyvällä vauhtia muotoutua veltteluksi ja peittelyksi.

Tutkimuksessa on kyseessä klassinen salaliittoteoria: pahat poliitikot sahasivat kansaa silmään ja hivuttivat maata kohden EU-jäsenyyttä. Osassa näytöksissä eliitti siirsi näytöksissään huomion yksinkertaisesti merkityksettömiin asioihin, ja kiusallisista asioista he törkeästi vaikenivat. TV-uutisten toimittajat ja kuvaajat järjestivät itsekän välillä näytöksiä ja toisaalla taas vihjailevat kriittisesti poliittiselle eliitille. Välillä toimittajat menivät täydellisesti poliittisen eliitin järjestämien näytösten vipuun. Näytöksissä poliitikot harrastivat propagandaa ja mielipiteenmuokkausta. Eliitin näytökset oli Kosken mukaan tarkkaan mietitty Veli Sundbäckin kävelytyyliä myöten.

Koski ottaa ikään kuin syyttäjän aseman sillä poikkeuksella, että hän ei vaadi rangaistuksia näytöksillä ihmisiä huijanneille poliitikoille. Empiirisen osan kahdestasadasta sivusta saa irti vain sen, että poliittinen eliitti teki kaiken valheella, viekkauksella ja tietoisella hämäyksellä tai asioiden hämärtämisellä. Neuvottelujen ongelmallisuuskien paljastettiin vain siksi, että olisi näyttänyt, että suomalaiset neuvottelijat olivat tosissaan. Kotimaiselle yleisölle näytettiin, ettei Brysselin edessä nöyrytty. Maatalouskysymyksen koko ongelmallisuus tuli kuitenkin esille: kuvaaja taltioi kun ulkoministeri Haavisto pudotti salkkunsu sisällön lattialle neuvotteluhuoneesta poistuttuaan. Kyseessä oli Kosken mukaan ”tahaton näytös”.

Kosken viesti näyttää olevan, että ”käden politiikka” eli politikointi kabineteissa vääristettiin ”silman politiikassa”, jos seurataan Machiavellin terminologiaa. Lukija alkaa ihmetellä, mistä oikein on kyse. Kosken analyysiin ei tarvita minkään sortin teoreettis-metodista osaamista, vaan pelkkä poliittikkujen ruumiinkielen lukuohje riittää. Tutkijasta tulee työn edessä ruumiinkielen tulkki. Empiirisessä analyysis-

sä Koski ei millään tavalla hyödynnä alun 150 sivun aikana kehittämiään työkaluja. Peirce-tutkijat harovat varmuudella hiuksiaan Kosken luokittellessa kuvia ikoneiksi, indekseiksi ja symboleiksi. Ei tarvitse olla Peircen metodin tuntija tietääkseen, että jako ikonin, indeksin ja symbolin välillä ei toimi kuvien luokitteluvälineenä, vaan kyseisten seikkojen on tarkoitus auttaa yksittäisten kuvien taustalla olevien ajattelutapojen avaamisessa.

Entä onko Koskella kiinnostavaa sanottavaa maatalouskysymyksestä, puolueettomuuspolitiikasta taikka viiteryhmäkysymyksestä? Suomen puolueettomuuspolitiikkaa ja maatalouskysymystä tarkastelleessaan Koski ottaa tiukat asemat. Hänen mukaansa maatalouskysymyksessä Suomi joutui antamaan kaikissa tärkeissä neuvottelukysymyksissä periksi. Samoin Suomen poliittinen eliitti ei voinut myöntää, että puolueettomuus ei ollut mahdollista EU:n jäsenenä. Tämä siitä huolimatta, että Kosken mukaan puolueettomuuspolitiikan ja EU-jäsenyyden yhteensovittamisen mahdollisuus tuli esille niissä televisioitusten näytöksissä, joissa EU:n edustajat puhuivat suomalaisille. Koskelta jää kuitenkin huomaamatta, että Suomessa oli tahoja, jotka halusivat eroon puolueettomuuspolitiikasta. Tarkastellessaan EU-jäsenyyksineuvotteluita määrätietoisena salaamisoperaationa Koski unohtaa siis politiikan, johon syventymistä kansainvälisen politiikan tieteenalan kuuluvalta väitökseltä nimenomaan odottaisi.

Politiikan avaamisen sijasta Koski paneutuu näytöksissä paljastuviin eleisiin. Mitä miettii esimerkiksi Mikko Pesälä kun hänet muutta mutkitta leimataan valehtelijaksi poskilihasten liikkeitä tarkastelemalla? Entä mitä ajattelevat ne monet muut poliitikot, joiden kävelyä, hengästymistä, nieleskelyä, ähkäisyä, silmäilyä, väistelyä ja salaamista Koski tarkastelee täysin mielivaltaisesti?

Viiteryhmäviestintää käsitellessä Koski tarkastelee ”Suomen arvovaltaa” katsomalla uutiskuvista sen, miten ”Suomi” otetaan vastaan eri paikoissa. Tällöin hän jälleen tarkastelee pääsääntöisesti ruumiinkieltä. Ahtisaaren kävelyttäminen Korfulla, Ahon sekoilut kuvauspaikan etsimisessä komission päättämisenä ja ihmisten sijoittuminen ryhmäkuvaan EU:n huippukokouksessa ovat viiteryhmäpolitiikan osuuden keskeisiä tulkinnan kohteita. Näistä Koski vetää Suomen poliittiseen arvovaltaan liittyviä johtopäätöksiä. Seuraavassa esimerkki viiteryhmäviestinnän tutkimuksesta:

Haavisto saapuu verkkaisesti ja empien. Kuvajaksossa huomion kohteena on Suomen reaktio tilanteessa, jossa vaimonsa ja Ruotsin ulkoministeri Aff Ugglasin taakse jäävä Saksan ulkoministeri Kinkel tervehti Suomen ulkoministeri Haavistoa. Haavisto vilkaisee taakseen olkansa yli ensin oikealle ja sitten vasemmalle. Tämä on sen tunnuspiirre, ettei Haavisto usko Kinkelin tervehtineen juuri häntä vaan varmistaa vilkaisulla, ettei takana ole jokin [sic] vaikutusvaltaisemman maan edustaja, jolle Kinkelin ele olisi suunnattu. (s. 360)

Empiirinen osa koostuu lähes kokonaisuudessaan vastaanvankalaisista ”analyysistä”. Lennokkaimmillaan Koski on pohtiessaan, symboloiko jumalallinen valo, jonka televisio-

kuvaaja taltioi samalla hetkellä kun Suomen valtuuskunta allekirjoitti jäsenyys sopimusta, Jumalan siunausta Suomen jäsenyydelle. Viiteryhmäpolitiikkaa tämäkin!

Kosken tapa käsitellä poliittista rationaalisuutta on hyvin kiusallinen. Hän näyttää esittävän, että television näytöksissä poliitikkojemme esittämä viiteryhmäleikki oli Suomen kansalle tarjottua hömppää ja ”tietoista vedätystä” (s. 211), jolla peiteltiin rationaalisiiin seikkoihin kuten puolueettomuuteen ja maatalouteen liittyvät rationaaliset asiat. Näin hän tulee olettaneeksi, että viiteryhmäkysymys toimisi esimerkkinä poliittisen keskustelun rappaudesta ja irrationalisuuden voitosta, joka näin vahvistaisi Habermasin väitteen poliittisen julkisuuden degeneraatiosta oikeaksi. Näin hän tavallaan itse romuttaa työnsä alussa esittelemänsä käsitteet.

Olen taipuvainen ajattelemaan, että viiteryhmäpolitiikka aivan niin kuin kaikki muutkin Suomen EU-proessin kuudessa esille nousseet asiat tulisi ottaa vakavasti eikä leimata niitä hömpäksi taikka tunteiluksi. Poliitiikka tulee esiin juuri niiden kautta. Ei siis tule seurata niitä rationaalisuusoletuksia, joita rationaalisen valinnan teorian kehittäjät ovat kehitysbiologiasta inspiroituneina luoneet vaan kyseenalais-ta se, mitä rationaalisuudella ymmärretään. Tämä on mahdollista, mikäli tutkija pyrkii pysymään avoimena aineistosta nouseville asioille. Kosken ongelma tässä yhteydessä on, ettei viiteryhmäkysymys ei aukea muutamaa kättelyä taikka hymyilyä televisioituisista litteroimalla. Jotta Koski olisi kyennyt vastaamaan asettamiinsa kysymyksiin, hänen olisi pitänyt joko tukeutua vankempaan aineistoon tai käsitellä kyseistä aineistoa huomattavasti näppärämmin.

Kosken analyysi huiputuen johtopäätöksiin. Hän väittää, että kansalaiset olisivat äänestäneet neuvottelusopimuksen nurin, jos he olisivat saaneet tietää totuuden maatalouden kansallisen tukipaketin sisällöstä tai puolueettomuuspolitiikan ja EU-jäsenyyden yhteensovittamattomuudesta. Väite jää tyhjän päälle siksi, että tv-utisaineistosta ei löydy min-käänlaista evidenssiä tämänkään argumentin puolustamiseen. Todisteeksi ei riitä tekijän oma viehtyneisyys puolueettomuuspolitiikkaan.

Koski väittää, että kunniaan ja arvovaltaan kytkeytyvät merkit (esimerkkejä?) olivat paljon esillä aineistossa. Tämän sinänsä problemaattisen väitteen esittämällä hän katsoo näyttäneensä toteen, että maineella on tärkeä merkitys EU:n kaltaisessa poliittisessä yhteisössä. Hän myös esittää, ettei EU:n ”poliittinen uskottavuus” ollut Suomen mediassa kovin korkealla jäsenyysprosessin aikana (s. 371). Koski siis yleistää kuudenkymmenen kahden televisioituisen kautta havaintonsa koskemaan koko Suomen mediaa.

On vaikeata ymmärtää, mitä Koski on lopulta tutkinut – ellei tutkimukseksi sanota televisioituisen litterointia tai poliitikkojen ruumiinkielestä tehtyjä päätelmiä valehtelusta, salailusta tai peittelemisestä. Analyysi on täynnä arvailuja ja vihjailuja. Lyhyesti sanoen se on suurelta osin spekulatiojournalismia salaliittoteorioilla höystettynä.